

MAŁGORZATA PACHOWICZ

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie

Czyś ty z księżycy spadł? O wyrażaniu zdziwienia w języku uczniów

Uczniowską odmianę współczesnej polszczyzny¹ (Czarnecka 1991, 2000) spośród innych odmian języka wyróżnia przede wszystkim jej ekspresywność² (Ignatowicz-Skowrońska, Kania 1991, s. 108; Grabias 2001, s. 250, 2003, s. 154; Ożóg 2004, s. 189–190; Piotrowicz 2006, s. 16), rozumiana jako wyrażanie stanów emocjonalnych nadawcy i jego stosunku do otaczającej rzeczywistości (Grabias 1981, 2003, s. 292–299; Kozłowska 1996, s. 82; Smół 2006, s. 421–422)³. Emocje⁴ mogą być wyrażane w sposób werbalny (bezpośrednio lub pośrednio), niewerbalny (np. gestykulacja, mimika twarzy), parawerbalny (np. dźwięki paralingwistyczne lub środki suprasegmentalne) (Awdiejew 2007, s. 122). Uczniowie potrafią znakomicie wyzyskać wszystkie te sposoby, aby uzewnętrznić swoje stany emocjonalne i tym samym „zareagować na przyjemne lub nieprzyjemne zjawiska rzeczywistości” (Awdiejew 2007, s. 115). Potrafią także, obserwując inne osoby, opisywać ich emocje na podstawie różnorodnych sygnałów (znaków), któ-

¹ W odniesieniu do tej środowiskowej odmiany polszczyzny stosuje się różne terminy, np. *socjolekt*, *język środowiskowy*, *gwara środowiskowa*, *slang*, *żargon*, *argot*. Omówienie tych kwestii terminologicznych odnaleźć można m.in. w pracach: Klemensiewicz 1953; Dejna 1998; Czarnecka 2000, s. 32–38; Piekot 2008, s. 17–37.

² S. Grabias stwierdza, że to właśnie ekspresja jest tym najważniejszym elementem powodującym powstanie socjolektu uczniowskiego (Grabias 2001, s. 246). Ekspresywność wyraża się w języku uczniów w różnorodnych swoistych środkach językowych, takich jak m.in.: neologizmy, neosemantyzmy, zapożyczenia czy wulgaryzmy. Pomysłowość uczniów jest w tym zakresie ogromna i niewyczerpana.

³ Por. także analizę problematyki ekspresywności przedstawioną przez A. Rejtera (2006, s. 57–71).

⁴ W tekście niniejszego artykułu terminy *emocje* i *uczucia* stosuję zamiennie (podobnie jak terminy *wyrażanie emocji* i *ekspresja uczuć*), mimo że w literaturze przedmiotu nie zawsze są one traktowane jako jednoznaczne (por. Puzynina 2000, s. 9–24). Sposoby opisywania emocji przez językoznawców analizuje także K. Data (2000, s. 245–252).

re świadczą o tym, że ktoś jest, np. zdziwiony, zdenerwowany czy zadowolony i radosny.

Emocje uczniów wywołują bowiem różnorakie sytuacje mające miejsce przede wszystkim w szkole jako instytucji edukacyjnej (np. ocenianie przez nauczyciela, odpytywanie uczniów, sprawdzian, klasówka). W związku z tym w ich języku (który stanowi podstawę przedstawianych rozważań) odzwierciedlają się zarówno emocje pozytywne (np. radość, zachwyty), jak i negatywne (np. smutek, strach, zdenerwowanie, złość, znudzenie, agresja)⁵, które należy uznać za odrealizowanie „wszelkich dolegliwości szkoły i lekcji” (NSGU 2004, s. 6).

Ekspresywność jest podstawową, konstytutywną cechą języka uczniów uczęszczających do szkół nie tylko na początku XXI, lecz także w minionym XX wieku. Znajduje to potwierdzenie w leksyce zgromadzonej w słownikach i słowniczkach gwary uczniowskiej, jakie zostały wydane w tym okresie. W 1938 roku ukazały się *Przyczynki leksykalne: 2. Trzy gwary uczniowskie* H. Ułaszyna; w 1991 *Słownik gwary uczniowskiej* K. Czarneckiej i H. Zgółkowej, a w 2004 roku *Nowy słownik gwary uczniowskiej* pod redakcją H. Zgółkowej. Przedstawiane rozważania odwołują się do materiału leksykalnego — słownictwa uczniów zawartego w tych publikacjach i odnoszą się do części tego słownictwa związanej z wyrażaniem zdziwienia przez młodych ludzi.

Zdziwienie jest rodzajem emocji będącej reakcją na coś niespodziewanego, nieoczekiwanego, zaskakującego, nieprzewidzianego, nieznanego, szokującego. Wyróżnia się „prostotą psychologiczną [...] jako najszybciej rozpoznawane w percepcji, najszybsze w identyfikacji” (Nowakowska-Kempna 2000, s. 31–32). Ze zdziwienia, które „maluje się na twarzy” (SFJP, t. 2, s. 818) lub „nie ma granic” (SFJP, t. 2, s. 818), można „oniemieć, osłupieć, nie móc wyjść” (SFJP, t. 2, s. 818), „krzyknąć; ochłonać; otwierać oczy/usta; zamrużyć” (WSJP). Można także „doznać; nie ukrywać, nie kryć zdziwienia; nie posiadać się ze zdziwienia” (WSJP). Zdziwienie to „stan zaskoczenia wywołany czymś nieoczekiwanym, niezwykłym” (SWJP, s. 1353); „stan człowieka, który się czemuś dziwi, który się zdziwił” (SJP, t. 3, s. 997); „stan psychiczny osoby, która sądziła, że jakieś zdarzenie nie może wystąpić, ale stwierdziła, że ono wystąpiło” (WSJP). Ów stan zdziwienia można dokładniej określić, jeśli połączy się nazwę tej emocji (zdziwienie) z określeniami o zabarwieniu dodatnim lub ujemnym, np. „bezbrzeżne, bezgraniczne; niezmierne; bolesne, niemiłe, nieprzyjemne, przykre; duże, głębokie, największe, niemałe, ogromne, prawdziwe, spore, wielkie, wyraźne; niekłamane, nieskrywane; narastające, rosnące; dziecinne; głośne; lekkie, łagodne, najmniejsze; radosne, uprzejme; szczerze; niejaki, pewne; obojętne; specjalne; udane; nasze; ogólne, powszechne” (WSJP). Można również precyzyjnie opisać, czego dotyczy zdziwienie, łącząc je m.in. z takimi członami, jak: „akcent, cień,

⁵ J. Smół podkreśla, że „w gwarze uczniowskiej dominuje słownictwo nazywające emocje negatywne” (2006, s. 426).

gest, nuta, odcień, odrobina; głos, grymas, okrzyk, szmer, słowa, wyraz; brak; poczucie, uczucie; rodzaj; moment” (WSJP). Do określeń synonimicznych zdziwienia należą m.in. *zdumienie*, *zaskoczenie*, *niespodzianka*, *szok*.

W zasobie leksykalnym uczniów nominacja *zdziwienia* przybiera postać form derywowanych⁶, takich jak: *dziwko* (SGU 1991, s. 257); *zdziwka*, *zdziwko*, *zdziwło* (SGU 1991, s. 232; NSGU 2004, s. 415). W słownikach gwary uczniowskiej występują również określenia synonimiczne, takie jak: *szok*⁷ (SGU, s. 196; NSGU 2004, s. 356) oraz utworzony od niego derywat *szokima* (NSGU 2004, s. 356).

W języku uczniów stan *zdziwienia* odzwierciedla się w różnorodnych środkach językowych, które albo nazywają niewerbalne sposoby wyrażania tego uczucia, albo są bezpośrednią reakcją słowną na tę właśnie emocję⁸. Konsekwencją takiego wyrażania *zdziwienia* jest zatem odmienny sposób eksplikacji tego uczucia przez uczniów.

1. Zdziwienie jako ekspresja werbalna opisująca emocje niewerbalne

Uczniowie, opisując niewerbalne oznaki zdziwienia, zwracają uwagę na kod kinezyczny, czyli doskonale im znane sygnały konwencjonalne, takie jak np. mimika twarzy osoby zdziwionej (grymasy twarzy), ruchy głowy, pozycja ciała, gesty, jakie towarzyszą wyrażaniu tej emocji. Te niewerbalne znaki⁹ zawierają czytelne dla uczniów informacje, którym nie towarzyszy kod werbalny, są więc autonomiczne i nie wymagają uzupełnień w postaci znaków werbalnych. Obserwując osobę, która jest zdziwiona (dziwi się), można więc dostrzec, np. jej szeroko otwarte oczy, uniesione brwi, otwarte lub rozchylone usta. Takie niewerbalne sposoby wyrażania stanu zdziwienia wywołanego różnymi przyczynami zostają przez uczniów „opisane” za pomocą różnorodnych znaków werbalnych. Analiza materiału leksykalnego pozwala na sformułowanie ogólnej formuły eksplikacyjnej, w której mieszczą się uczniowskie werbalne reakcje na niewerbalne sygnały

⁶ Swoistą cechą języka uczniowskiego jest kreatywność leksykalna i wykorzystanie różnych procesów słotwórczych (m.in. derywacji, kompozycji, kontaminacji) służących tworzeniu nowych słów (por. np. Kozłowska 1996, s. 83–85; Grabias 2003, s. 208–226; Szczyszek 2006, s. 428–437).

⁷ *Szok* jest zarówno synonimem *zdziwienia*, jak i okrzykiem zdziwienia, zaskoczenia.

⁸ A. Mikołajczuk stwierdza, iż „można [...] mówić o trojakim udziale emocji w wypowiedziach językowych: a) ich komunikowaniu (opisywaniu) w odniesieniu do nadawcy lub innych osób; b) o zamierzonym, ale implicytnym ich wyrażaniu przez nadawcę oraz c) o niezamierzonym przejawianiu uczuć przez nadawcę” (Mikołajczuk 2006, s. 86).

⁹ Znaki niewerbalne mogą uzupełniać i podkreślać sens przekazywanej wypowiedzi, mogą także zastąpić słowa.

ciała. Formuła ta przybiera następującą postać: „mówię, że jesteś zdziwiony, bo twoja twarz/twój wygląd o tym świadczy”¹⁰.

Wśród uczniowskich wyrażen ideacyjnych, czyli opisujących ekspresję innych obserwowanych osób, występują różnorodne środki językowe. Są wśród nich m.in. oryginalne wyrażenia metaforyczne, którymi posługują się uczniowie, aby przedstawić zdziwienie jakiejś osoby. W tych wyrażeniach odzwierciedlają się symptomy towarzyszące zdziwieniu, które uczniowie potrafią dostrzec, bezbłędnie rozszyfrować (odkodować) i nazwać z właściwą sobie dozą ironii i humoru. W słownikach gwary uczniowskiej odnaleźć więc można następujące przykłady:

— *błysk w oczach* (NSGU 2004, s. 36) — ‘ogromne zdziwienie’; to właśnie błyszczące oczy (blask, iskra, światło w oczach) są symptomem tej emocji;

— *oczy jak pięć złotych* (SGU, s. 139; NSGU 2004, s. 247); *oczy w pięć złotych*; *oczy wyskoczyły mu jak ping-pongi* (NSGU 2004, s. 247) — wszystkie te określenia odnoszą się do ‘dużych, szeroko otwartych, zdziwionych oczu’; w tych asocjacjach pojawiają się zaskakujące komponenty: *moneta pięcioletowa* i *piłeczka pingpongowa*, które według uczniów najlepiej nadają się do opisu wyglądu zdziwionych oczu;

— *kopara komuś opadła*; *kopara w dół* (NSGU 2004, s. 174) — w uczniowskiej werbalizacji zdziwienia następuje zwrócenie uwagi na ‘otwarte ze zdziwienia usta’. To również obrazowe przedstawienie ‘miny człowieka, który zdziwił się na widok kogoś lub czegoś’. Jeśli ktoś w tak sugestywny niewerbalny sposób wyraża swoje zdziwienie, uczniowie reagują niemal natychmiast, stawiając np. pytanie: *Czego rozdziawiasz koparę, ludzi nie widziałeś?* (NSGU 2004, s. 174);

— *złapać karpia* (SGU, s. 235; NSGU 2004, s. 156), *strzelić karpia* (NSGU 2004, s. 156) — czyli ‘otworzyć usta ze zdziwienia’; w uczniowskich opisach wyglądu zdziwionej osoby niezwykle sugestywnie (poprzez skojarzenie otwartych ust człowieka z otwartym pyszczkiem ryby) zostają przedstawione objawy towarzyszące doznawanej emocji;

— *karpik* (SGU, s. 90; NSGU 2004, s. 156) — ‘wyraz twarzy oznaczający zdziwienie, zaskoczenie’; zdrobnienie (o zabarwieniu ironicznym, a nawet pejoratywnym) odnoszące się również do wyglądu zdziwionego człowieka. Uczniowie w lapidarny sposób, jednym leksemem, określili wyraz twarzy zdumionej osoby, odwołując się przy tym do skojarzenia, obrazu karpia chwytającego otwartym pyszczkiem powietrze znad powierzchni wody;

— *mina srającego kota* (SGU, s. 126; NSGU 2004, s. 176) — to wyrażenie niezwykle ekspresywne, określające ‘zdziwienie’; uczniowie poprzez użycie wulgaryzmu wprowadzają dodatkowo ujemne wartościowanie tej emocji¹¹; z dezaprobatą wypowiadają się o zdziwionej osobie.

¹⁰ Por. genry mowy A. Wierzbickiej (1983, s. 125–137).

¹¹ R. Rodak stwierdza, że „domeną przekleństw jest realizowanie funkcji emocji z wartościowaniem ujemnym” (Rodak 2000, s. 194). Z kolei J. Kowalikowa przywołuje wypowiedzi młodych ludzi, którzy sami przyznają, że posługując się wyrazami uznawanymi powszechnie za nieprzy-

Z przytoczonych powyżej przykładów wynika, że uczniowie bardzo uważnie obserwują mimikę twarzy swoich rozmówców i potrafią — nieraz zaskakująco — opisać stan zdziwienia za pomocą różnych środków językowych. W uczniowskiej konceptualizacji zdziwienia zwraca uwagę odwołanie się do sugestywnych skojarzeń, które uwypuklają ekspresję odzwierciedlającą się przede wszystkim na twarzy zdziwionej osoby.

2. Zdziwienie jako reakcja werbalna (na coś/kogoś nieoczekiwanego)

Jeśli zdziwienie uczniów wywołuje jakaś sytuacja albo zdarzenie, albo osoba, wówczas eksplikacja ich reakcji przybiera następującą postać: „mówię, że jestem zdziwiony, bo to, co widzę, zaskakuje/zaskoczyło mnie”.

Uczniowie, wyrażając tę emocję¹², mówią, że „są zdziwieni, ponieważ zobaczyli coś/kogoś niespodziewanego, nieoczekiwanego”. Używając słów, werbalizują swoje zdziwienie i tym samym oddziałują na inne osoby, które tu i teraz słyszą ich wypowiedzi. Charakterystyczną cechą reakcji werbalnych wyrażających zdziwienie jest różnorodność używanych przez uczniów środków językowych, posługiwanie się słownictwem potocznym, środowiskowym, które dla odbiorców (rówieśników) jest rozpoznawalne i zrozumiałe.

W języku uczniów zdziwienie jest uzewnętrzniane w postaci wykrzykników, które A. Wierzbicka uznaje za przejawy czystej ekspresji emocji (1969, s. 40), natomiast A. Awdziejew nazywa „operatorami zaskoczenia, zdziwienia” lub ogólnie „operatorami emotywnymi” (2007, s. 126–127). Są to najczęściej wykrzykniki wtórne mające zakodowany ładunek ekspresji i znaczenie, które uczniowie dekodują jako ‘coś ty!’, ‘naprawdę?!’, ‘dziwisz się?!’. Te znaki ematywne można także określić jako swoiste *wykrzykniki zdziwienia*, których uczniowie używają po to, aby w oryginalny i nieszablonowy sposób wyrazić własne zdziwienie (stan uczuciowy, zaangażowanie emocjonalne). W słownikach gwary uczniowskiej są to następujące przykłady:

- *komik* (PL, s. 102);
- *ady* (SGU, s. 11; NSGU 2004, s. 12);
- *jaja* (SGU, s. 84; NSGU 2004, s. 141); *bez jaj* (NSGU 2004, s. 141);
- *numer; ale numer!* (NSGU 2004, s. 243);
- *nie pogadasz!* (SGU, s. 276);
- *szok* (SGU, s. 196; NSGU 2004, s. 356);

zwoite, nie odczuwają ich wulgarności i sięgają po nie „bardziej dla »hecy« niż dla świntuszenia” (Kowalikowa 1991, s. 99). W taki humorystyczny sposób wyrażają swoje emocje.

¹² „Wyrażenie emocji [...] jest potrzebne, aby osiągnąć komfort psychiczny, zareagować na [...] zjawiska rzeczywistości oraz uzyskać rozumienie (emпатиę) partnera” (Awdziejew 2007, s. 115).

— *zdzisiu* (NSGU 2004, s. 415);

— *zonk* (NSGU 2004, s. 420).

W tych uczniowskich *wykrzyknikach zdziwienia* odbija się typowy dla młodych ludzi twórczy stosunek do języka, czyli zarówno tworzenie nowych zaskakujących środków językowych (np. *zdzisiu*¹³), jak i wykorzystanie istniejących słów w nowym znaczeniu (np. *ady*¹⁴).

W języku uczniów są obecne również *okrzyki zdziwienia*, frazeologizmy¹⁵, które mają formę ekspresywnych pytań retorycznych, np.

— *czyś ty z byka spadł?* (PL, s. 76);

— *czyś ty z księżycy spadł?* (PL, s. 81).

Przyczyną, która prowokuje do postawienia takiego właśnie pytania, jest coś dziwnego/zdumiewającego w zachowaniu, czynach, wypowiedzi jakiejś osoby. Nadawca nie oczekuje odpowiedzi, wyraża zdziwienie wywołane tym, co widzi i co go zaskakuje (por. Danielewiczowa 1991, s. 158–168). Swoje pytanie kieruje bezpośrednio do osoby, która wywołała ów stan zdziwienia. Ekspresja zdziwienia zostaje wpisana w formę 2 os. czasu przeszłego (*spadłeś*) i wzmocniona poprzez dołączenie do modulantu ruchomej końcówki (*czyś*). Czas przeszły zwraca więc uwagę na jakies uprzednie zdarzenie wobec momentu mówienia o nim, które spowodowało właśnie taką słowną reakcję nadawcy.

W języku uczniów są również *konstatacje zdziwienia* będące stwierdzeniem nieoczekiwanego, zaskakującego stanu rzeczy, opisywaniem rzeczywistości, która wywołuje zdziwienie nadawcy. Do tej grupy należą następujące przykłady:

— *dekiel otwarty, mózg staje* (SGU, s. 256);

— *otwarty dekiel, mózg staje* (NSGU 2004, s. 75);

— *mózg się lasuje* (SGU, s. 272);

— *mózg się lasuje, czacha dymi* (SGU, s. 272; NSGU 2004, s. 226);

— *mózg staje, czacha dymi* (SGU, s. 272);

— *mózg staje* (NSGU 2004, s. 226).

Ekspresja zdziwienia ujawnia się równocześnie w użytych w tych wypowiedziach zarówno formach rzeczowników (*dekiel, mózg, czacha*), jak i czasowników (*staje, lasuje, dymi*). Uczniowie, posługując się w swoich wypowiedziach właśnie tymi rzeczownikami, zwracają uwagę, że ich zdziwienie jest bezgraniczne, ‘nie mieści się w głowie’. Natomiast czasowniki w formach czasu teraźniej-

¹³ Utworzony przez uczniów derywat *zdzisiu* od rzeczownika ‘zdziwienie’ kojarzy się także ze zdrobniałą formą imienia Zdzisław. Ten przykład potwierdza, że uczniowie potrafią bawić się językiem i wykorzystywać różnorodne sposoby tworzenia nowych wyrazów.

¹⁴ *Ady* w znaczeniu ‘ale, ależ, przecież, no’ występuje w gwarze miejskiej Poznania, <http://www.poznan.pl/mim/slownik/words.html?co=word&word=ady> (dostęp: 10 listopada 2014), a w języku uczniów wyraża zdziwienie: ‘coś ty!’.

¹⁵ W SFJP (t. 2, s. 165) te frazeologizmy mają postać: *jakby z księżycy spadł* ‘nie wie, co się dzieje, co się do niego mówi’; *z byka spadłeś (z byka spadł)?* ‘co sobie myślisz? co znowu!’.

szego pozwalają uczniom ujmować zdziwienie jako równoczesne z momentem mówienia o nim, co intensyfikuje moc wyrażania tego uczucia.

Do tej grupy należą także konstatacje z podstawowym rzeczownikowym komponentem *szok* będącym synonimem *zdziwienia*. Są to m.in. wyrażenia:

- *ładny szok* (SGU, s. 116; NSGU 2004, s. 356);
- *szok bajer* (NSGU 2004, s. 356);
- *szok macicy na ulicy* (NSGU 2004, s. 356);
- *szok poezja* (SGU, s. 116; NSGU 2004, s. 356);
- *szok termita* (SGU, s. 116; NSGU 2004, s. 356).

Wspólną cechą przytoczonego powyżej ciągu wyrażen jest obecność w nich przymiotnikowego (*ładny*) lub rzeczownikowego (*bajer*, *macicy*, *poezja*, *termita*) członu określającego. Człony te pełnią funkcję dodatkowych, niezwykle sugestywnych znaków emotywnych wyrażających stopień zdziwienia wypowiadającej się osoby. Wyrażenia utworzone przez uczniów są obrazowe i ekspresywne, mają wyraziste nacechowanie emocjonalne. Dzieje się tak dlatego, że młodzi ludzie łączą z sobą słowa na zasadzie doraźnych skojarzeń, a zapewne także zupełnie przypadkowo. Uczucie zdziwienia przedstawiane w taki sposób zmusza niejako odbiorcę do podjęcia próby odkodowania takiego przekazu i jego interpretacji.

Zdziwienie odzwierciedla się również w uczniowskich, ale ogólnikowych konstatacjach:

- *dziwko (kogoś) chapło* (SGU, s. 257);
- *zdziwko go chapło* (SGU, s. 304).

W taki sposób uczniowie pośrednio przekazują informacje o swoim zdziwieniu, mówiąc (być może na podstawie obserwacji jakichś symptomów zdziwienia), że ‘ktoś zdziwił się’ czymś albo kimś. Wyrażają się w sposób skrótowy, lakoniczny, ograniczając się do derywatów *dziwko/zdziwko* oraz kolokwializmu *chapnąć*. Ten minimalizm formy potęguje jednak ekspresję ich wypowiedzi i sprawia, że na taki komunikat nawet mimowolnie należy zwrócić uwagę.

W słownikach gwary uczniowskiej odnaleźć można również ‘wyrazy zdziwienia’ przybierające postać zwrotów:

- *fajnie, że rodzę* (SGU, s. 257);
- *no nie, bo legnę* (NSGU 2004, s. 241);
- *witaj wiosno* (SGU, s. 272).

Wszystkie te zwroty są oryginalne, ale też intrygujące. Odzwierciedlają się w nich konstytutywne cechy języka uczniów, czyli nieograniczony, twórczy, pełen inwencji stosunek do języka, swoboda skojarzeń, umiejętność obserwacji otaczającej rzeczywistości, a przede wszystkim humor i komizm. Wszystkie odnoszą się do stanu zdziwienia, w jakim znalazł się nadawca wypowiedzi. W pierwszym z tych zwrotów nadawca wyraził swoje zdziwienie, używając formy 1 os. czasownika (*rodzę* ‘wydaję na świat kogoś’) w połączeniu z polisemantycznym przysłówkiem (*fajnie* ‘dobrze, świetnie, super, ekstra...’). W drugim również posłużył się formą 1 os. ekspresywnego czasownika (*legnę* ‘położę się, przewrócę się’),

którą poprzedził także ekspresywnym potocznym operatorem metatekstowym (*no nie*). W trzecim użył formy 2 os. trybu rozkazującego (*witaj* ‘pozdrawiam’), łącząc ją z nazwą pory roku (*wiosno*). Wszystkie te trzy zwroty zaskakują i taki też był zapewne zamysł nadawcy. Swój stan zdziwienia wyraził on poprzez zdumiewające ekspresywne połączenia wyrazowe, tworząc właśnie te nieszablonowe zwroty, których celem było przyciągnięcie uwagi odbiorcy.

Do uczniowskich ‘wyrazów zdziwienia’, ale mających bardziej rozbudowaną formę, należą m.in. takie przykłady wypowiedzi:

— *bo się pochlastam szarym mydłem* (NSGU 2004, s. 229);

— *tego jeszcze w kiosku nie sprzedawali* (NSGU 2004, s. 370).

Tego typu reakcje uczniów to kolejne przykłady ich nieograniczonej kreatywności i łączenia słów w zaskakujące związki wyrazowe, które wyrażają emocję zdziwienia. O ile w pierwszym z tych przykładów ładunek uczuciowy jest wyraźny, zostaje spotęgowany poprzez użycie formy 1 os. czasu teraźniejszego oraz ekspresywnego czasownika (*pochlastać się* ‘uderzać, ciąć z rozmachem siebie’ (SWJP, s. 104)), o tyle w drugim sygnałem emocji nadawcy jest modulant (*jeszcze*) wraz z poprzedzającym go zaimkiem (*tego*). W obu przytoczonych wypowiedziach uczeń ustosunkowuje się emocjonalnie do rzeczywistości, ale czyni to, używając odmiennych środków językowych.

Innym przykładem reakcji werbalnej należącej również do ‘wyrazów zdziwienia’ jest uczniowskie powiedzenie: *jak zdębiałeś, to wypuść listki* (NSGU 2004, s. 143). Źródłem emocji i równocześnie źródłem humoru jest tu kolokwialny czasownik *zdębieć* ‘zdumieć się, osłupieć, znieruchomieć’ (SPP, s. 90), którego znaczenie zostało w zaskakujący sposób wy tłumaczone w drugiej części tej wypowiedzi poprzez użycie formy rozkazującej czasownika (*wypuść*) i zabawnego w tym kontekście uzupełnienia w postaci rzeczownika (*listki*). To uczniowskie powiedzenie jest przykładem swoistej deleksykalizacji, odwołania się do znaczenia czasownika wynikającego z jego budowy słowotwórczej. Uczniowie potrafią zatem w taki sposób wyrażać swoje zdziwienie, co pozwala im również na zabawę z językiem i znaczeniami wyrazów.

Zdziwienie w języku uczniów zawsze jest wywoływane przez coś lub kogoś nieoczekiwanego. Swój lub czyjś stan zdziwienia potrafią zatem, wykorzystując środki językowe, odpowiednio wyrazić lub opisać. Eksplikacja zdziwienia w języku uczniów przybiera postać albo reakcji werbalnej (na coś/kogoś niespodziewanego, szokującego), albo werbalnej ekspresji opisującej emocje niewerbalne. Analizując wypowiedzi uczniów (w postaci np. pojedynczych leksemów, związków wyrazowych, powiedzeń), można dostrzec różnorodność ich werbalnych reakcji odnoszących się do tej emocji. W ekspresywnych wypowiedziach ujawnia się specyficzne postrzeganie rzeczywistości przez uczniów, ich żartobliwe, humorystyczne nastawienie do treści komunikatu. Uczniowie potrafią bawić się językiem, zarówno tworzyć nowe zaskakujące słownictwo, jak i w zaskakujący sposób zestawiać z sobą wyrazy istniejące w języku.

Wykaz skrótów

- NSGU – Zgółkowa H. (red.) (2004), *Nowy słownik gwary uczniowskiej*, Wrocław.
- PL — Ułaszyn H. (2009), *Przyczynki leksykalne. 2. Trzy gwary uczniowskie*, [w:] *Studia onomastyczne i socjolingwistyczne*, wstęp i dobór tekstów M. Skarżyński, B. Walczak, Poznań, s. 62–114.
- SFJP — Skorupka S. (1996), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, wyd. 8, t. 2, Warszawa.
- SGU — Czarnecka K., Zgółkowa H. (1991), *Słownik gwary uczniowskiej*, Poznań.
- SJP — Szymczak M. (red.) (1985), *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa.
- SPP — Anusiewicz J., Skawiński J. (2000), *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa.
- SWJP — Dunaj B. (red.) (1996), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- WSJP — <http://www.wsjp.pl> (dostęp: 7 listopada 2014).

Bibliografia

- Awdziejew A. (2007), *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków.
- Czarnecka K. (1991), *Przymusi i ograniczenia społeczne w użyciu języka uczniowskiego*, [w:] *Zagadnienia komunikacji językowej dzieci i młodzieży*, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa, s. 115–120.
- Czarnecka K. (2000), *Uczniowska odmiana współczesnej polszczyzny w świadomości jej użytkowników*, Poznań.
- Danielewiczowa M. (1991), *Zdanie pytajne o funkcji ekspresywnej*, [w:] *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkowska („Język a Kultura” 4), Wrocław, s. 159–168.
- Data K. (2000), *W jaki sposób językoznawcy opisują emocje?*, [w:] *Uczucia w języku i tekście*, red. I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska, J. Anusiewicz („Język a Kultura” 14), Wrocław, s. 245–252.
- Dejna K. (1998), *Gwara i jej stosunek do innych odmian języka ogólnonarodowego*, [w:] *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, red. S. Gala, Łódź, s. 13–22.
- Grabias S. (1981), *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*, Lublin.
- Grabias S. (2001), *Środowiskowe i zawodowe odmiany języka — socjolekty*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 235–253.
- Grabias S. (2003), *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- <http://www.poznan.pl/mim/sloownik/words.html?co=word&word=ady> (dostęp: 10 listopada 2014).
- Ignatowicz-Skowrońska J., Kania S. (1991), *Nacechowanie emocjonalne gwary uczniowskiej*, [w:] *Zagadnienia komunikacji językowej dzieci i młodzieży*, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa, s. 107–114.
- Klemensiewicz Z. (1953), *O różnych odmianach współczesnej polszczyzny*, Warszawa.
- Kowalikowa J. (1991), *Sygnały i nośniki humoru w języku mówionym uczniów krakowskich*, [w:] *Zagadnienia komunikacji językowej dzieci i młodzieży*, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa, s. 93–100.
- Kozłowska E. (1996), *Kreatywność leksykalna w języku środowiskowym uczniów*, [w:] *Świadomość językowa — kompetencja — dydaktyka*, red. E. Sękowska, Warszawa, s. 81–89.
- Mikołajczuk A. (2006), *O wyrażaniu i komunikowaniu uczuć w języku polskim (na przykładzie radości)*, [w:] *Wyrażanie emocji*, red. K. Michalewski, Łódź, s. 84–93.
- Nowakowska-Kempna I. (2000), *Język ciała czy ciało w umyśle, czyli o metaforyce uczuć*, [w:] *Uczucia w języku i tekście*, red. I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska, J. Anusiewicz („Język a Kultura” 14), Wrocław, s. 31–32.
- Ożóg K. (2004), *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku*, Rzeszów.

- Piekot T. (2008), *Język w grupie społecznej. Wprowadzenie do badań socjolektów*, Wałbrzych.
- Piotrowicz A. (2006), *Kilka uwag o języku współczesnej młodzieży*, [w:] *Nowe zjawiska w języku, tekście, komunikacji*, red. A. Naruszewicz-Duchlińska, M. Rutkowski, Olsztyn, s. 11–16.
- Puzynina J. (2000), *Uczucia a postawy we współczesnym języku polskim*, [w:] *Uczucia w języku i tekście*, red. I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska, J. Anusiewicz („Język a Kultura” 14), Wrocław, s. 9–24.
- Rejter A. (2006), *Leksyka ekspresywna w historii języka polskiego. Kulturowo-komunikacyjne konteksty potoczności*, Katowice.
- Rodak R. (2000), *Frazemy jako emotywne operatory interakcyjne*, [w:] *Uczucia w języku i tekście*, red. I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska, J. Anusiewicz („Język a Kultura” 14), Wrocław, s. 187–198.
- Smół J. (2006), *O emocjach w gwarze uczniowskiej*, [w:] *Wyrażanie emocji*, red. K. Michalewski, Łódź, s. 421–427.
- Szczyszczek M. (2006), *Słowotwórcze sposoby wyrażania emocji w „najmłodszej polszczyźnie”*, [w:] *Wyrażanie emocji*, red. K. Michalewski, Łódź, s. 428–437.
- Wierzbicka A. (1969), *Dociekania semantyczne*, Wrocław.
- Wierzbicka A. (1983), *Genry mowy*, [w:] *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, Wrocław, s. 125–137.

Czyś ty z księżycy spadł? — the expressions of amazement in student language

Summary

The article focuses on the issue of expressiveness of the students' language and, in particular, on the ways in which they signal amazement. Amazement is a type of emotion that constitutes a reaction to something unexpected, surprising, unforeseeable, unknown and shocking. Positive and negative emotions of students are primarily connected with school as an educational institution (and, for example, grades, tests and quizzes). Expressiveness is the basic feature of the language of students who attended schools not only at the beginning of the 21st century, but also in the 20th century. This is visible in dictionaries of student jargon published in this and the previous century. In student language amazement is visible in language resources that either refer to the nonverbal means of expression or to the verbal reaction. In consequence, such expression of amazement involves different means of exposition of this emotion: 1) as a verbal expression of the nonverbal emotion, 2) as a verbal reaction (to somebody/something unexpected and shocking).

Keywords: sociolect, students' language, expressiveness of the language, amazement